

TARJIMA STRATEGIYALARI

*Djalolov Furqat Fattohovich,
O‘zDJTU, Tarjimonlik fakulteti,
Ingliz tili tarjima nazariyasi
kafedrasida katta o‘qituvchisi
Karimova Ruxsora Alisher qizi,
O‘zDJTU, Tarjimonlik fakulteti,
2-bosqich magistratura talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada asosiy e'tibor tarjima jarayoni, ushbu jarayonda yuzaga keladigan qiyinchilik va muammoli vaziyatlar hamda ushbu vaziyatda tarjimon uchun qo‘l keladigan asosiy tarjima strategiyalari haqida fikr yuritilgan. Bundan tashqari tarjimashunoslik sohasiga yetarlicha hissa qo‘shgan olimlar va ularning strategiyalar haqida qarashlari aks ettirilgan. Tarjima strategiyalari ma'lum guruhlarga bo‘linib tasniflangan.

Kalit so‘zlar: Protsedura, nazariy tadqiqotlar, mahalliy strategiya, global strategiya, matn bilan bog‘liq strategiyalar, jarayon bilan bog‘liq strategiyalar.

Аннотация: Данная статья посвящена процессу перевода, возникающим в этом процессе трудностям и проблемным ситуациям, а также основным стратегиям перевода, доступным переводчику в данной ситуации. Кроме того, отражены ученые, внесшие значительный вклад в область переводоведения, и их взгляды на стратегии. Стратегии перевода подразделяются на определенные группы.

Ключевые слова: Процедура, теоретические исследования, локальная стратегия, глобальная стратегия, стратегии связанные с текстом, стратегии связанные с процессом.

Abstract: This article focuses on the translation process, the difficulties and problematic situations that arise in this process and the main translation strategies available to the translator in this situation. In addition, scholars who have made significant contributions to the field of translation studies and their views on strategies are reflected. Translation strategies are classified into certain groups.

Keywords: Procedure, theoretical studies, local strategy, global strategy, product-related strategies, process-related strategies.

"Tarjima strategiyalari"dagi "strategiya" atamasi ko‘pincha ba’zi atamalar bilan sinonim sifatida ishlatiladi; "protsedura", "texnika", "usul", "taktika", "yondashuv" va boshqalar. Tadqiqotchilar tarjima strategiyasini uning sinonimlaridan ajratishga harakat qilishgan va turli nuqtai nazardan o‘z tasniflarini ishlab chiqishgan. Masalan, Lorsch (1991) tasnifi kognitiv yondashuvga asoslanadi. Chesterman (1997) esa matnli yondashuvdan foydalanadi. Ko‘pgina tadqiqotchilar tarjima strategiyasini protsedura yoki harakatlar ketma-ketligi deb hisoblashadi. Lorsch tarjima strategiyasini "matnni yoki uning biron-bir qismini tarjima qilishda duch keladigan muammoni hal qilishning potensial ongli protsedurasi" sifatida belgilaydi. Biroq, bu strategiyaning

lug'at ta'riflariga mos kelmaydi. Oxford English Dictionary nomli lug'atga ko'ra, strategiya "raqib ishtirokchilar harakatlarining mantiqiyligi va o'zaro bog'liqligiga asoslangan muvaffaqiyatli harakatlar rejasini" anglatadi, protsedura esa "har qanday vaziyat yoki harakatni davom etish holati, ish yuritish tizimi, uning rejimi yoki usuliga qarab davom etishdir".¹⁹Krings ham shu qatorda (1986, 268-bet) tarjima strategiyasini "tarjima muammosini hal qilish uchun potensial ongli rejalar" sifatida belgilaydi. Strategiya muammolarni hal qilish uchun protseduralarni tanlashni o'z ichiga oladi va tanlangan protsedura natijaga ta'sir qiladi. Seguinot (1989) tarjimonlar tomonidan qo'llaniladigan kamida uchta global strategiya mavjudligini aytadi:

- (a) imkon qadar uzluksiz tarjima qilish;
- (b) xatolarni darhol tuzatish;
- (c) tarjima sifati yoki stilistik xatolar monitoringi;

Yuqoridagi ta'rifda ta'kidlanganidek, ong tushunchasi o'rganuvchilar yoki tarjimonlar tomonidan qo'llaniladigan strategiyalarni farqlashda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun Kohen ta'kidlaydiki, "ong elementi strategiyalarni strategik bo'lmagan jarayonlardan ajratib turadigan narsadir". Bundan tashqari, Bell global (butun matnlar bilan shug'ullanuvchi) va mahalliy (matn segmentlari bilan shug'ullanuvchi) strategiyalarni ajratadi va u bu farqni turli xil tarjima muammolari-dan kelib chiqqanligini tasdiqlaydi.²⁰Venuti (1998:240) tarjima strategiyalari "tarjima qilinadigan xorijiy matnni tanlash va uni tarjima qilish usulini ishlab chiqish kabi asosiy vazifalarni o'z ichiga oladi" deb hisoblaydi. Tarjima strategiyalarini nazarda tutuvchi mahalliyashtirish va xorijiyashtirish tushunchalaridan foydalanadi. Jaaskelainen strategiyani "axborotni olish, saqlash va/yoki undan foydalanishga yordam beruvchi bir qator kompetensiyalar, bosqichlar yoki jarayonlar to'plami" deb hisoblaydi. Uning ta'kidlashicha, strategiyalar "evristik va moslashuvchan tabiatga ega va tarjimadagi o'zgarishlar ta'sirida o'zgaradi". Tarjima jarayoni va mahsulini hisobga olgan holda, Jaaskelainen (2005) strategiyalarni ikkita asosiy toifaga ajratadi: ba'zi strategiyalar matnlar bilan nima sodir bo'lishiga bog'liq, boshqa strategiyalar esa jarayonda sodir bo'ladigan narsalar bilan bog'liq. Matn bilan bog'liq strategiyalar, Jaaskelainen yozganidek, asliyat matnini tanlash va uni tarjima qilish usulini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Uning fikricha, jarayon bilan bog'liq strategiyalar tarjimon tarjima jarayonida belgilangan maqsadlariga erishish uchun foydalanadigan (turg'un bo'lmagan) qoidalar yoki tamoyillar to'plamidir. Bundan tashqari, Jaaskelainen strategiyani yana ikki xil tasnif qiladi, ya'ni global strategiyalar va mahalliy strategiyalar: "global strategiyalar umumiy tamoyillar va tarjima usullarini o'z ichiga oladi va mahalliy strategiyalar tarjima muammolarini hal qilish bilan bog'liq bo'lgan muayyan faoliyatni anglatadi". Jaaskelainen nuqtai nazaridan, so'zma-so'z va erkin tarjima strategiyalari global strategiyalardir, chunki tarjimon tarjima matni o'quvchilarga qanday ta'sir qilishi haqida o'ylaydi. Tanlangan global strategiya tarjima jarayoniga ta'sir qiladi. Mahalliy strategiyalarni Chesterman anglash strategiyasi (asliyat matnini tushunish va tahlil qilish) va jarayon strategiyasiga (tarjima matnini

¹⁹Krings, H. P. (1986). Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French (L2).

²⁰Venuti, L. (1998). Strategies of translation. In M. Baker (Ed.), Encyclopedia of translation studies (pp. 240-244). London and New York: Routledge.

ishlab chiqish) ajratadi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan, u jarayon strategiyasini sintaktik/grammatik, semantik, pragmatik turlarga bo'lad. Sintaktik strategiyalar sintaktik o'zgarishlarni, shaklni o'zgartirishni taqozo qiladi va kalkalash, transpozitsiya va gap tuzilishini o'zgartirish kabi usullarni o'z ichiga oladi. Semantik strategiyalar, asosan, leksik semantikaga oid o'zgarishlarga taalluqlidir. Ular ma'noni boshqaradi va sinonimiya, urg'uni o'zgartirish va parafraza kabi usullarni o'z ichiga oladi. Pragmatik strategiyalar tarjima matndagi ma'lumotlarni tanlash bilan bog'liq bo'lib, ko'pincha sintaktik yoki semantik o'zgarishlarni ham o'z ichiga oladi. Pragmatik strategiyalar madaniy filtrlash, axborotni o'zgartirish, tahrirlash va boshqalarni o'z ichiga oladi. Ushbu usullarning ba'zilari tarjima paytida majburiydir, aksariyati esa ixtiyoriydir.

Vinay va Darbelnet tarjima qilishning faqat ikkita usulini eslatib o'tadi: to'g'ridan-to'g'ri yoki so'zma-so'z tarjima va o'zgartirilgan tarjima. Hejvovski asosiy tarjima strategiyalariga yuzaki strategiya, vaziyat ramkasini tanlash strategiyasi, ssenariy strategiyasi va sxema strategiyasini kiritadi. Hejvovskiga ko'ra, yuzaki strategiya (sintagmatik deb ataladi) ikki tilning mos keladigan sirt tuzilmalarini avtomatik bilishga asoslangan. Bu strategiya odamga o'zi to'liq tushunmagan matnlarni yoki parchalarni tarjima qilish imkonini beradi. Ssenariy strategiyasi hodisalar yoki harakatlarning odatiy ketma-ketligini bilishga asoslanadi. Uni qo'llash odatda ikkala madaniyatning haqiqatlari haqida ma'lum bilimlarni talab qiladi. Bu strategiyasi tarjimada ko'proq moslashuvchanlikni ta'minlaydi va muhim o'zgarishlarga imkon beradi.

Ko'plab tadqiqotchilar ikkita tarjima strategiyasi, so'zma-so'z tarjima va erkin tarjima turlari borligini aytishadi. Birinchisi, so'zlar darajasiga e'tibor qaratadi, ikkinchisi esa so'z darajasidan tashqari tarjima tilida tabiiy eshitiladigan tarjima matnini yaratishga urg'u beradi. Bu ikki strategiya turli xil qarama-qarshi tushunchalar bilan tasvirlanadi: so'zma-so'z tarjima va ma'noviy tarjima; asliyatga mos tarjima va tarjima tiliga mos tarjima; bilvosita va bevosita tarjima (Vinay va Darbelnet); adekvat va ekvivalent tarjima; rasmiy ekvivalentlik va dinamik ekvivalentlik (Yevgeniy Nida); semantik tarjima va kommunikativ tarjima (Peter Nyumark); oshkora tarjima va yashirin tarjima (Julian House); hujjatli va instrumental tarjima (Kristian Nord); Xorijiyashtirish va mahalliyashtirish (Lorens Venuti) va boshqalar. Ushbu ikki qarama-qarshiliklarning umumiy tomonlari ko'p bo'lsa-da, ular turli nuqtai nazarlarni aks ettiradi. Masalan, so'zma-so'z tarjima va ma'noviy tarjima matn darajasidagi yoki segment darajasidagi strategiyalardir. Nida rasmiy ekvivalentligi va dinamik ekvivalentligi, asosan, lingvistik nuqtai nazardan olingan bo'lib, o'quvchi fikriga o'zaro bog'liq. Venuti tomonidan taklif qilingan mahalliyashtirish va xorijiyashtirish tarjima madaniy aralashuvni taqozo etadi. Bu juft strategiyalar tarjima uchun matnni tanlashga, shuningdek, tarjima jarayoniga ta'sir qiladi. ²¹Venuti "xorijiy matnning lingvistik va madaniy xususiyatlarini saqlab qolish uchun" (1995, 81-bet) va AQSh kabi hukmron madaniyatlarda o'quvchilarning madaniy ustunligiga qarshi kurashish uchun xorijiyashtirish strategiyasini yoqlaydi.

²¹Venuti, L. (1995). The translator's invisibility: A history of translation. London, England: Routledge.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jaaskelainen, R., (2005). Translation studies: what are they? November 11, 2006 from <http://www.hum.expertise.workshop>.
2. Krings, H. P. (1986). Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French (L2).
3. Lorsch, W. (1991). Translation performance, translation process, and translation strategies: A psycho-linguistic investigation.
4. Venuti, L. (1998). Strategies of translation. In M. Baker (Ed.), Encyclopedia of translation studies (pp. 240-244). London and New York: Routledge.
5. Venuti, L. (1995). The translator’s invisibility: A history of translation. London, England: Routledge.